

Marina Mandić

*Odeljenje za etnologiju i antropologiju
Filozofski fakultet Univerzitet u Beogradu*

mandic.marina87@gmail.com

Sjedinjene Države “Zombilenda¹”: migracije u popularnoj kulturi na primeru epidemije zombija

Apstrakt: Migracije su jedan od centralnih diskursa savremenog društva: one su katalizator socijalnih promena, utiču na promenu socijalne strukture, odnosa i položaja, kako samih migranata, tako i stanovnika zemalja domaćina. U okolnostima epidemije zombija razlozi i ciljevi migriranja mogu biti pojednostavljeni na jedan osnovni motiv: napuštanje i izbegavanje predela zahvaćenih zombijima zbog preživljavanja. Smatram da mogućnost odlaska predstavlja mogućnost preživljavanja, što direktno utiče na formiranje mreža novih društvenih odnosa, samim tim i opstanka društva. Tom logikom, migracije se pojavljuju kao jedan od osnovnih metoda preživljavanja u zombi narativu, odnosno kao osnovni metod reizgradnje i redefinisanja društvenog sistema.

Iako postoje različiti pristupi migracijama, autori koji proučavaju ovo polje ne spominju niti istražuju migracije predstavljene u popularnoj kulturi. Istovremeno, autori koji se bave proučavanjem filmova sa tematikom zombija ne posvećuju svoju pažnju procesu migracija. Rad ukazuje na jednu vrstu “izmišljenih” migracija, odnosno na oblik migracija koje svojim metaforičkim narativom prikazuju obrasce bliske obrascima koje primećujemo u savremenom društvu. Analiziraju se oblici migracija koji se pojavljuju u popkulturnom narativu, odnosno, prikazuju načini na koje se teorijski koncepti upotrebljavani da definišu vrste migracija u stvarnim društvenim tokovima, mogu upotrebiti i pri analizi narativa zombi filmova.

Ključne reči: migracije, zombiji, epidemija, socijalna struktura

Uvod

Migracije su, u svojim različitim oblicima, svakako jedan od centralnih problema savremenog (globalnog) društva (Barucca and De Pascalis 2009, 1). Migracije su katalizator socijalnih promena jer utiču na promenu socijalne strukture, ekonomskih i socijalnih odnosa i položaja, kako samih migranata, tako i

¹ *Zombieland*, 2009.

stanovnika zemalja domaćina. Kao takve, migracije predstavljaju polje prilikom čijeg proučavanja je moguće primeniti teorije iz različitih društvenih nauka, ali istovremeno i polje koje je moguće analizirati kroz metaforičke narative popularne kulture.

Kozer sumira nekoliko osnovnih tipologija migracija. Prva podela je na voljne i prisilne migracije: pod prisilnim se podrazumevaju migracije ljudi koji su primorani da napuste svoju zemlju zbog konflikta, progona ili zbog ekoloških razloga (Koser 2007, 16–17). Naredna podela se tiče političkih ili ekonomskih razloga: pod političkim se uglavnom podrazumevaju migracije izbeglica, dok su ekonomske migracije radne, odnosno ljudi odlaze kako bi pronašli bolje poslovne mogućnosti i radne uslove (Koser 2007, 17). Negde između političkih i ekonomskih, Kozer navodi i socijalne razloge, koji podrazumevaju uglavnom odlazak žena i dece sa svojim muževima, odnosno očevima, koji su pronašli posao u drugoj zemlji (Koser 2007). Poslednja podela koju ističe Kozer je na legalne i ilegalne migracije (Koser 2007).

Međutim, King ističe da su ove dihotomije zamagljene usled novih oblika migracija (King 2012, 8), drugim rečima, dolazi do preplitanja razloga za migriranje i vrlo često ih je nemoguće odvojiti. Iako postoje različiti pristupi migracijama, autori koji se bave ovim poljem (npr. King 2002, King 2012, Castles 2001a, Koser 2007) ne spominju niti istražuju jedan mogući vid migracija – migracije u popularnoj kulturi. Upravo zbog toga smatram da postoji potreba da se ukaže na jednu „zamišljenu“ vrstu migracija, odnosno na novi oblik migracija koje svojim metaforičkim narativom prikazuju obrasce bliske obrascima koje primećujemo u savremenom društvu.

Ideja ovog rada je, dakle, da ukaže na obrasce društvenih kretanja u narativu epidemije zombija. Radovi koji se bave proučavanjem popularne kulture, odnosno analizom filmova sa tematikom zombija ne posvećuju svoju pažnju kretanjima preživelih kao centralnom motivu, odnosno u svom dosadašnjem proučavanju ovog fenomena nisam pronašla mnogo radova koji se zasnivaju na toj tematici, koju smatram izuzetno važnom. Razlog tome je taj što smatram da mogućnost odlaska predstavlja mogućnost preživljavanja, a preživljavanje direktno utiče na formiranje mreža novih društvenih odnosa, samim tim i opstanka društvenog sistema. Tom logikom, migracije se iznedruju kao jedan od osnovnih metoda preživljavanja u zombi narativu, odnosno kao osnovni metod reizgradnje i redefinisanja društvenog sistema, u okolnostima u kojima su svi prethodni metodi socijalne organizacije zakazali. Svrha rada je da predstavi oblike migracija koji se pojavljuju u jednom popkulturnom narativu, odnosno, da prikaže načine na koje se teorijski koncepti upotrebljavani da definišu vrste migracija u stvarnim društvenim tokovima, mogu upotrebiti i pri analizi narativa zombi filmova.

Migracije i popularna kultura

Dosadašnji antropološki pristup migracijama, kako navodi Dragana Antonijević, nastojao je da kroz etnografiju iskustva shvati šta je to „biti migrant“, značenja koja sami migranti tome pripisuju, kako interpretiraju i konstruišu svoj identitet, kako tumače socijalne i kulturne promene koje nastaju iz susreta različitih migrantskih sredina i kulturnih vrednosti (Antonijević 2013, 22). Antropologiju istovremeno zanima šta nagoni pojedince da napuste određene zajednice, šta im se događa u zemlji useljenja, da li se održavaju veze sa zemljom porekla, itd. (Antonijević 2013).

Antropologija migracija i popularna kultura u prošlosti nisu pronalazile mnogo zajedničkih tačaka. Možda je razlog tome što se migracije tretiraju kao „stvarni“ problem u odnosu na metafore popularne kulture u kojima sama tema migracija nikada nije zauzimala značajno mesto. Drugi razlog je možda taj što neki od pristupa proučavanju migracija, kako navodi Antonijević, podrazumevaju etnografsko posmatranje s učestvovanjem, lična kazivanja migranata, odnosno intervjuje (Antonijević 2013, 27), što je metodologija koja se pri analizi filmskog materijala uglavnom ne primenjuje. Činjenica je da je popularna kultura u studijama migracija zapostavljena, a svrha ovog rada je da ukaže da to nužno ne mora da bude tako, uprkos izostavljanju etnografskog pristupa.

Zombi se u tekstu pozicionira kao figura koja remeti prethodne društvene odnose i kao takav dovodi do opšte bolesti, ne samo u medicinskom smislu, već i u smislu društvenih normi i obrazaca ponašanja. Zombi nam ukazuje na strahove i strepnje sa kojima se današnje društvo suočava, gde se pre svega podrazumevaju načini očuvanja sopstvenog života, a potom i ljudskog društva. Stoga smatram da postoji potreba za ovakvim istraživanjem, kako bi sve rašireniji fenomen zombija bio analiziran iz različitih perspektiva. Zombi je izmišljeni proizvod koji nudi metaforičko viđenje stvarnosti, a kako smatra Ljiljana Gavrilović, „izmišljeni“ svetovi se baziraju većim delom na percepciji stvarnosti, te ne govore toliko o svetovima koji *nisu*, nego o onom koji *jeste* (Gavrilović 2011, 7–8).

Pristup koji zauzimaju autori koji se bave proučavanjem fenomena zombija se uglavnom odnosi na zombije kao metafore konzumerizma, kapitalizma, otuđenja i slično, odnosno, filmovi se analiziraju kroz određene sociokulturne diskurse u kojima su nastali i čija su kritika (v. Gonsalo 2012, Steiger 2010, Bishop 2010). Pored navedenih tumačenja, smatram da je moguć još jedan relevantan pristup posmatranju zombija. Moje stanovište proističe iz činjenice da je u dosadašnjem naučnom proučavanju zombija izostalo analiziranje “zombifikacije”, odnosno upravo – zombi zaraze. I sam termin je nezaobilazan i usmerava ka medicinskom diskursu pri analizi. Lični pristup posmatranja zombija, pored navedenih, podrazumeva analizu stanja nastalog uticajem spoljnog faktora koji

posmatram kao neku vrstu virusa. Razlog tome je taj što simptomi koje zombiji prikazuju, u određenoj meri podsećaju na delovanje virusa besnila, gripa, ebole, HIV-a i sličnih bolesti.²

U prilog navedenom ide i činjenica da je u poslednjih dvadeset pet godina pronađen značajan broj novih oboljenja koja utiču na mortalitet, a takođe su učestalo rasprostranjena već postojeća oboljenja za koje se smatralo da se drže pod kontrolom (Armelagos, Barrett, Kuzava and McDade 1998, 256–7). Takođe, pojedina oboljenja se razvijaju mnogo brže nego što se može usavršiti lek protiv njih (Ibid). Ovakvi podaci doprinose širenju globalnog straha i panike u iščekivanju ponovne epidemije. Filmski diskurs svakako nudi potporu takvim strepnjama, predstavljajući nam nepoznatu bolest sa posledicama koje u teoriji mogu istrebiti ljudsku vrstu. Pandemija prikazana u filmovima može se posmatrati kao neka vrsta zamišljene budućnosti supervirusa, kao naredni stadijum razvoja infektivnih bolesti. S tim u vezi, smatram da su prethodne analize zombi fenomena nedorečene i nedovoljne, te da je potrebna još jedna tačka gledišta koja se oslanja na medicinsku perspektivu fenomena, odnosno na strah od pandemija, koji je itekako prisutan i otelovljen u zombiju, čime se osvetljava do sada neuočena perspektiva.

U već postapokaliptičnim okolnostima, migracije se iznedruju kao poslednja slamka spasa društva koje je već razoreno, disfunkcionalno, takoreći nepostojeće, posmatrano pre svega u smislu društvenih institucija i infrastruktura. Nada

² Kada govorimo o *zombifikaciji* u kinematografiji, jasno je da to nije bolest koja je nastala unutar ljudskog organizma, već infekcija u prvom mahu dolazi spolja, a potom se širi telesnim kontaktom. Zombi virus se u tom smislu najpre može povezati sa naučnom interpretacijom epidemije HIV-a, što svakako može biti jedna od početnih asocijacija kada o zombijima govorimo u terminima postojećih bolesti, uzevši u obzir da je HIV jedna od najraširenijih epidemija današnjice. Zajednička opasnost, odnosno karakteristika koja na prvom mestu spaja ova dva izmenjena stanja zdravlja (HIV i zombifikaciju) jeste sam način prenošenja, odnosno činjenica da se oba prenose krvlju, izazivaju promenu na telu aktivnim kontaktom, dakle razmenom telesnih tečnosti, čime se menja zdravstveni status osobe. Ako uzmemo u obzir način na koji objašnjavamo kako se HIV virus širi putem kontakta telesnih tečnosti, možemo zaključiti da je i zombifikacija posledica identičnog procesa te se može posmatrati kao kinematografski zamišljen virus, stanje koje nastaje po postojećim, prihvaćenim zamišljanjima funkcionisanja “stvarnih” virusa. Nakon dolaska u kontakt sa jedinkama, virus iznutra počinje da osvaja telo domaćina, sve dok ga ne pobeđi, odnosno ubije i preobradi. Pored HIV-a, zombifikaciju veoma lako možemo dovesti i u vezi sa besnilom. Besnilo je viralno oboljenje sisara koje se prenosi ujedom. Virus inficira centralni nervni sistem, izazivajući moždana oboljenja i na kraju smrt. Rani simptomi su slični drugim bolestima i podrazumevaju groznicu, glavobolju, malaksalost, a kako bolest napreduje, simptomi mogu podrazumevati i insomniju, konfuziju, agresiju, paralizu, halucinacije i slično (<http://www.cdc.gov/rabies/>).

da postoji bezbedno mesto koje nije zaraženo jeste pokretački motiv preživljavanja, u situaciji u kojoj je sve prethodno nestalo. Odlazak, odnosno migracije u teoriji predstavljaju temelje ponovne izgradnje društvenog sistema. U tom smislu, beg ljudi od zombija može se povezati i s izbeglištvom usled ratova, a preživeli s izbeglicama³, koje napuštaju svoje domove u cilju da prežive, odnosno sa prisilnim, trajnim migriranjem. Dakle, relevantnost proučavanja ove teme u okviru antropologije migracija leži upravo u analizi filmskih metafora koje primećujemo u narativima o zombijima, odnosno društvenim vrednostima skrivenim u tim metaforama.

Koliko mi je poznato, narativi iz popularne kulture retko predstavljaju predmet istraživanja studija migracija, stoga ovo istraživanje treba da prikaže jedan od načina za spajanje ova dva pristupa. Postoji međutim tekst sa kojim sam se susrela tokom istraživanja za koji se može smatrati da predstavlja začetak proučavanja migracija u popularnoj kulturi i iskoristiću priliku da ukratko ukažem na njega.

U tekstu *Zombi nevolja: zombi tekstovi, goli život i raseljeni ljudi* autor Džon Straton ističe vezu između zombija i raseljenih ljudi, pre svega izbeglica i ilegalnih emigranata, ukazujući na to da su zombiji približni raseljenim ljudima koji, pre svega iz zapadnih zemalja, pokušavaju da uđu u zapadne zemlje (Straton 2011, 265). Autor zombije pozicionira kao stanje između života i smrti, odnosno stanje „golog života“. Prvi aspekt definisanja ovog stanja je socijalni, te se ukazuje na to da ti ljudi žive na marginama socijalnih, političkih, ekonomskih, kulturnih i geografskih granica i da su u pitanju „polovični“ životi, pa se na sličan način objašnjava stanje izbeglica, političkih žrtava, ljudi koji su nestali i slično, kao isključenih iz socijalnih sfera, smeštenih iza granica zakona. Drugi aspekt se odnosi na egzistencijalno stanje u kom se osoba nalazi u takvim okolnostima: da je isključena, zatvorena i slično, što je objašnjeno na primeru logora u nacističkoj Nemačkoj, takođe kao stanje između života i smrti (Straton 2011, 267). Dakle, autor zombije doživljava kao ilegalne imigrante koji pokušavaju da uđu u zemlje koje ih posmatraju kao opasnost za sistem, ali i kao sve one kojima država odluči da uskrati zaštitu (Straton 2011, 278). Ukoliko se fokusiramo samo na zombije kao predmet istraživanja, autorovo gledište je osnovano, te grupu lutajućih zombija zaista možemo posmatrati kroz prizmu ratnog izbeglištva. Međutim, tema ovog teksta su i sami preživeli, te smatram da se prvenstveno oni mogu posmatrati kao izbeglice, dok zombije najpre možemo posmatrati kao društveno političku okolnost koja ih je navela da napuste svoje domove: „Vaša misija je da pobegnute – ništa više, i ništa manje. Ne tražite napuštene vrednosti. Ne lovite usamljene zombije. Ne istražujte čudne zvukove i svetla u daljini. Samo se izvucite“ (Bruks 2009, 99).

³ Koser definiše izbeglice kao ljude sa osnovanim strahovima da će biti progonjeni zbog rase, religije, nacionalnosti, političkog mišljenja ili pripadništva političkoj grupi, stoga napuštaju zemlju svoje nacionalnosti (Koser 2007, 71).

Preživljavanje: motiv odlaska

Dok su pokušali da evakušu grad već je bilo prekasno, infekcija je bila svuda, vojska je blokirala ljude gde god da krenu, dan pre nego što su televizija i radio prestali da emituju, infekcija je bila u Parizu i Njujorku, posle toga se ne zna ništa

(Selena, *28 Days Later*).

Kardulias i Hol kao razloge migracija navode socijalne motive i „ne ljudske“ faktore poput ekoloških i klimatskih promena (Kardulias and Hall 2007, 6). Promena klimatskih faktora barem u početku nije osnovni razlog kretanja koje primećujemo u narativu o zombijima, međutim, iskoristila bih ovde igru reči, te ustanovila da je osnovni razlog migracija „neljudske“ prirode, i da ovde možemo da stvorimo osnovu za dalje tipologizacije.

Narativ savremenog zombi filma prikazuje proces nečega što mogu da nazovemo „obrnutim“ migracijama, u smislu da se iz razvijenijih područja migracija kreće ka manje razvijenim, odnosno iz urbanog se kreće ka ruralnim predelima. Osnovni razlog takve vrste migracija je problematika prenaseljenosti, odnosno, u slučaju kada dođe do epidemije, dolazi do prevelike koncentracije zombija, pre svega u gradovima. Razvijene sredine i u urbanističkom smislu otežavaju kretanje, skrivanje, generalno preživljavanje. S obzirom na to da društvo više nije u stadijumu razvoja i progresu, migracija se kreće od urbanog ka ruralnom, sa ciljem da se sačuva „goli život“, odnosno da se izbegnu predeli koji su zaraženi i opasni. Džef Mej ističe zanimljivu vezu između zombija i grada, ukazujući na to da se dihotomija živo/mrtno, koju zombi oslikava, prenosi i na samu strukturu grada kreirajući „prazne prostore“. Ti „prazni prostori“ su prostori drugosti, nastali, tokom izbijanja epidemije, kao posledica uništenja prethodnih načina organizovanja grada: kako se telo razvija od živog ka ne-mrtvom, odnosno ka zombiju tako se menja i gradski prostor, odnosno ti „prazni prostori“ reflektuju promene na telu (May 2010, 286). S obzirom na to da, kako autor navodi, tela proizvode prostor (May 2010, 287), jasno je da, kako ta tela postaju drugost, odnosno, kako odumiru, odumire i sam prostor i postaje drugi, nepoznat, opasan, a preživeli se nalaze u središtu ratne zone, te se stvaraju uslovi u kojima je život nemoguć. Navedeno rezultuje napuštanjem tih prostora, odnosno migracijama, prvo ljudi, a potom i zombija.

Kako navodi Rasel King, studije migracija se sastoje iz dve izdvojene grane: studije samog toka migracija kao kretanja kroz prostor, i studije etničkih zajednica koje su proizvod migracija (King 2002, 91). U ovom istraživanju tema etniciteta neće biti u fokusu, jer zajednice koje se formiraju nakon migracija nisu zajednice u kojima se ispoljavaju karakteristike određenih etnosa, barem ne na

primerima filmova na koje se ova analiza oslanja. S druge strane, nije reč o trajnim društvenim zajednicama, u kojima problematika etnosa, multikulturalizma, asimilacije itd, ima prostora da se razvije. Dakle, osnovni problem je problem najelementarnijeg preživljavanja i pitanje pronalaska bezbedne životne sredine, nakon čega tek dolazi do potencijalnog stvaranja društvenih zajednica i do problema socijalnog organizovanja istih. Kako Kasls navodi, kada krenu, migracije postaju samoodrživi socijalni proces (Castles 2000a, 272). Stoga se celokupno kretanje preživelih, od odlaska iz grada do poslednjih trenutaka života, može smatrati migratornim procesom koji za osnovni cilj ima održavanje određenih socijalnih procesa. Ceo život se od trenutka epidemije pretvara u traganje, u borbu, u kretanje, u potragu – za hranom, skloništem, oružjem, prevoznim sredstvima, ljudima. S tim u vezi, ovde se može ukazati na specifičan tip migracije koja odlikuje narativ zombi filma, koju bih nazvala „goli život“ migracijama, sa ciljem preživljavanja kao osnovnim motivom kretanja.

Prema Kingu, migracije mogu biti privremene (kada se migranti vraćaju) i trajne (kada ne postoji opcija povratka) (King 2002, 93). U slučaju epidemije zombija, migracije su uvek trajne, jer migranti nemaju čemu da se vrate, stoga se gubi ne samo ideja povratka, nego se gubi i ideja doma. Na taj način migranti se približavaju izbeglicama: ljudima koji su usled strahota primorani da napuste svoje domove bez mogućnosti povratka (Koser 2007, 71–72), čime se mogu smatrati dugoročni migrantima (King 2002, 93). King ističe da su dugoročni migranti rastrzani između želje da se vrate i želje (potrebe) da ostanu, a da se ta ambivalencija izražava kroz „mit o povratku“ ili kroz predstavu „biti migrant“, što vremenom postaje trajno stanje uma: istinski dom više ne postoji (King 2002, 93). Kako se navodi u filmu *Zombieland*, dom više ne postoji i svi su postali siročad u „Zombilendu“. Dakle, „Zombilend“, odnosno okolnosti preživljavanja ravne ratnoj situaciji su konstantni migratorni proces, stoga je migracija ne samo način kretanja i borba za bolje sutra već trajno socijalno i psihičko stanje u kom su se preživeli zatekli. Novo mesto koje eventualno pronađu nije dom, već samo trenutna luka spasa, a ideja povratka nije od velikog značaja, jer dom kao takav više ne postoji.

Pri definisanju načelnih razloga za odlazak, možemo upotrebiti još jedan model mapiranja migracija, odnosno faktora koji utiču na njih: okvir koji se u studijama migracija naziva „push/pull“ faktor (King 2012, 13). Faktori koji su odbijajući (push) obuhvataju niz okolnosti koje se tiču situacije u zemlji iz koje želi da se migrira, poput nezaposlenosti, siromaštva, lošeg socijalnog statusa, političke represije, naglog porasta populacije i slično, a u ovom konkretnom slučaju epidemije zombija, dok se s druge strane nalaze faktori koji privlače (pull) migranta ka novoj sredini koja se odlikuje boljim primanjima i poslovnim mogućnostima, boljim sistemom obrazovanja, blagostanjem, političkim slobodama i boljim životnim uslovima, odnosno mogućnošću preživljavanja.

Has navodi da *push/pull* oblik migracija pre svega pretpostavlja uticaj ekoloških i demografskih faktora pri donošenju odluke o odlasku, na šta su najviše uticali porast populacije, odlazak ljudi iz ruralnih oblasti, odnosno mogućnost boljeg života u industrijski razvijenim zemljama i slično. On ističe da ti faktori igraju važnu ulogu po pitanju migracija, ali da se njima ne mogu objasniti, na primer, migracije iz bogatijih u siromašnije sredine i slično, niti da mogu sami po sebi da objasne migraciju. *Push/pull* faktor je delovao kada su u pitanju radne migracije, međutim postoji sumnja u njegovu analitičku primenu, jer se on ne može nazvati toliko teorijom koliko deskriptivnim modelom u kom različiti razlozi na proizvoljan način igraju ulogu u donošenju odluke po pitanju odlaska. Drugi problem je što taj faktor ima tendenciju da neproporcionalno odredi težinu različitih razloga odlaska, ali i taj što ne dozvoljava empirijsku proveru uloge i značaja uzroka koji su uključeni: ignorišu se heterogenost, unutrašnje raslojavanje društva i slično. S tim u vezi, isključuju se socijalni, ekonomski, politički, kulturni razlozi migracija koji determinišu životne standarde i nejednak pristup resursima. Na kraju, *push/pull* model ne uzima u obzir povratničke migracije, migracije u istu oblast, niti razmatra kako migranti poimaju svoj svet i zajednicu koja ih okružuje, kako migracije utiču na strukturu mesta porekla i destinacije i slično. Drugim rečima, taj model je statični model koji se fokusira na spoljne faktore koji uzrokuju migracije i nije u stanju da analitički smesti migraciju kao sastavni deo šire transformacije društva (Haas 2008, 9–11).

S obzirom na to da *push/pull* faktori predstavljaju model koji se fokusira na spoljne razloge koji uzrokuju migracije (Haas 2008, 11), kao i da pretpostavlja uticaj ekoloških i demografskih faktora pri donošenju odluke o odlasku (Haas 2008, 9), u načelu model može biti primenjiv na analizirani narativ na opštem nivou, u smislu da navodi ljude da migriraju iz sredine „prenaseljene“ zombijima, koja usled nestanka infrastruktura lagano odumire. Dakle, radi se o migraciji samoj po sebi, odnosno ne postoji razmišljanje o socijalnim posledicama migracije, ni u slučaju mesta odlaska, niti u slučaju mesta dolaska, budući da je (socijalna) katastrofa u kojoj su zatečeni pre razlog nego posledica odlaska. U okvirima takvog modela migracija, možemo veoma lako da izdvojimo faktore koji su odbijajući i faktore koji privlače kada su u pitanju razlozi koji utiču na migracije u narativu o zombijima: odbijajući faktori su horde zombija na ulicama, uništena infrastruktura, presušeni izvori hrane, odnosno stalno prisutna opasnost od smrti. Faktori koji se pokazuju kao privlačni proistekli su iz kontrasta s prethodnim, a to su mogućnost za pronalazak bezbednog mesta bez prisustva zombija (vojna baza, izbeglički kamp i slično), potraga za namirnicama ili bliskim ljudima, odnosno obezbeđivanje preživljavanja.

U okolnostima epidemije zombija svi navedeni razlozi migriranja mogu biti pojednostavljeni i sažeti u jedan osnovni razlog: napuštanje zaraženih predela, odnosno izbegavanje zombija zarad očuvanja života. Kako to navodi Alis, juna-

kinja franšize *Resident Evil*, „za nas malo koji smo preostali, jedini način je bio putovati, ne zadržavati se“⁴, stoga je efikasno napuštanje oblasti u kojoj je došlo do epidemije osnova preživljavanja, a samim tim posledično i formiranja novih društvenih grupa. Epidemija u tom slučaju utiče pogubno na društvenu strukturu jer ostavlja čitave regije opustošene i bez stanovništva, samim tim i sam tok migracija ima isti efekat: kako jedna po jedna sredina lagano biva opustošena, smanjuje se koncentracija ljudi i resursa, a povećava koncentracija zombija, što dalje vodi ka potpunom uništenju socijalnih tekovina, prirodnog okruženja, urbanističke strukture. S tim u vezi, možemo se ponovo pozvati na Karduliasa i Hola, odnosno na “ne-ljudske” faktore migriranja (Kardulias and Hall 2007, 6), koji u ovom primeru pre predstavljaju posledicu nego motivaciju za odlazak.

Mreža širenja epidemije

Jasno je da je socijalni diskurs zombi pandemije postapokalipsa, kao i da takva katastrofa svakako nikada nije primećena u stvarnom svetu nakon pojave određenih epidemija visoke smrtnosti. Osim funkcije rasonode, popularna kultura svoje metaforičke narative upotrebljava i u svrhu isticanja postojećih društvenih problema, odnosno retorikom postapokalipse ukazuje na katastrofalne posledice do kojih bi moglo doći ukoliko društvene infrastrukture zakažu pred postojećom pretnjom. Međutim, u svetlu aktuelnih društvenih dešavanja, odnosno aktuelnih epidemija, poput na primer ebole, može se povući paralela između stvarnih društvenih delovanja i posledica i onih prikazanih u filmovima. Nedavna epidemija ebole koja je izbila u Africi podsetila je, pre svega društvenu javnost, na postojanje epidemija širokog zaraznog okvira i kao takva izazvala određenu paniku. Prva dokumentovana pojavljivanja ebole najpre se određuju kao izbijanje misteriozne bolesti, toliko dramatične u svojim efektima, da se može smatrati da je bolest inspirisala pisce i filmske producente (Kayembe i dr. 2012, 1–2).

Ebola se smatra najozbiljnijim zdravstvenim vanrednim stanjem modernog doba. Nikada ranije u istoriji nije zabeleženo da je neki biološki patogen inficirao toliko veliki broj ljudi za tako kratko vreme, šireći se van geografskih okvira mesta nastanka epidemije, čineći da ebola postane internacionalna pretnja.⁵ Prema Margaret Čen, nakon ponovnog izbijanja epidemije ebole u Africi 2014. godine, svet se susreo sa višestrukom tragedijom: napuštenim predelima usled evakuacije, decom koja su ostala bez roditelja, ekonomskom i socijalnom disrupcijom većih gradova, svakodnevnim tegobama u zonama karantina, pobunama, telima koja nisu propisno sahranjena, i povrh svega nedovoljnim brojem

⁴ *Resident evil: Extinction* (2007)

⁵ <http://www.who.int/mediacentre/news/ebola/26-september-2014/en/>

medicinskog osoblja (Chan 2014, 1184). Sve navedeno neodoljivo podseća na apokaliptičnu scenografiju zombi filmova, u kojoj se naravno pojavljuje i specifični popkulturni zaplet u vidu hodajućih mrtvih, što je svakako, posmatrano u diskursima stvarnih bolesti, posledica virusa koji nikada nije postojao.

Osnovni simptomi ebole uključuju groznicu, malaksalost, bol u mišićima, glavobolju, praćeno upalom grla, povraćanjem i dijarejom, osipom, a do prenošenja dolazi aktivnim kontaktom, odnosno razmenom telesnih tečnosti.⁶ Farrar i Piot navode da uprkos načinima prenošenja bolesti i njenim biološkim karakteristikama, osnovni razlog njenog brzog širenja počiva na kombinaciji socijalnih elemenata, odnosno disfunkcionalnih zdravstvenih sistema, lokalnih običaja, oružanih sukoba, prenaseljenosti, generalne neobaveštenosti i kasnog reagovanja, nepoverenja u lokalne vlasti i slično (Farrar and Piot 2014, 1545). Kako bi se takva vrsta epidemije uspešno sprečila, potrebno je organizovanije delovanje nego kada zavlada bolest manjeg opsega, odnosno odgovarajuća koordinacija različitih medicinskih, javnih i socijalnih ustanova (Farrar and Piot 2014, 1546). Dakle, jedan od osnovnih problema s takvim vrstama oboljenja, pored činjenice da društvo nikada nije dovoljno pripremljeno za njih, jeste nedovoljna opremljenost medicinskog i socijalnog diskursa da se sa njima suoči.

Za zaustavljanje bolesti je ključno postojanje stabilne medicinske organizacije, odnosno, kako se navodi u slučaju ebole, Svetske zdravstvene organizacije koja određenim akcijama može da zaustavi širenje bolesti (Kayembe i dr 2012, 7). Takva delovanja podrazumevaju praćenje razvoja i širenja bolesti, izolovanje zaraženih odnosno karantin i primenu odgovarajućih higijenskih mera, socijalnu mobilizaciju odnosno zdravstvenu edukaciju o efektima bolesti, istraživačke centre, psihološku podršku porodicama zaraženih, propisno uklanjanje preminulih i slično (Ibid). Imajući u vidu brzo otkrivanje bolesti i njeno propisno kontrolisanje, epidemija ebole nije dovela do katastrofe globalnog karaktera, što svakako ne umanjuje njen negativan uticaj na društvene strukture zaraženih zemalja. S druge strane nalazi se zombi epidemija koja, iako započinje na sličan način, uključuje faktor mrtvih koji se vraćaju u život koji otežava društveno delovanje. Stiče se utisak da je apokaliptičnost osnovna osobina takve pandemije, jer se društvo na samom njenom izbijanju susreće sa poteškoćama, odnosno nije prikazano prethodno navedeno društveno organizovanje koje bi epidemiju moglo sprečiti, za koje naglašavam da je ključno, ne samo u edukaciji građana o prisutnoj pretnji, već i po pitanju konkretnih mera zaustavljanja.

Postoji, međutim, redak filmski primer koji nam ukazuje na krucijalni značaj delovanja društvenih institucija, odnosno, u ovom slučaju Ujedinjenih nacija. *World War Z* iz 2013. godine predstavlja zombi epidemiju samo kao još jednu bolest koja je na trenutak uspeła da zarazi svet, ali koja odgovarajućim delovanjem može biti zaustavljena. Nakon što se virus proširio svetom, glavni junak

⁶ (<http://www.cdc.gov/vhf/ebola/symptoms/index.html>)

Džeri, bivši operativac Ujedinjenih nacija, shvata da je virusu potrebna zdrava jedinka kako bi opstao i kako bi se širio, te dolazi na ideju da ga “zamaskira” izlečivom bakterijom visoke smrtnosti, koju pronalazi u naučno-istraživačkom centru. Ukoliko se zdravim jedinkama ubrizga ovakva bolest, one postaju nevidljive za zombije, čime se stiče prednost pri borbi sa njima. Navedeni narativ oslikava prethodno izrečenu ideju ključnog društvenog delovanja u zaustavljanju bolesti. Usled nedovoljne medicinske infrastrukture, mogućnost suzbijanja virusa na vreme je znatno umanjena, čime se stvara strah i opasnost od kompletnog sloma društva (Farrar and Piot 2014, 1545), na šta nam zombi narativi jasno i ukazuju.

U samim filmovima, izbijanje zaraze u početku ima razmere lokalne infekcije, međutim, veoma brzo poprima karakteristike globalne epidemije. Virus se uglavnom prenosi ugrizom, odnosno, dolaskom u direktni kontakt s krvlju inficiranog. Međutim, postoje i filmovi u kojima su svi preživeli zaraženi, a do aktivacije virusa dolazi nakon smrti, bila ona izazvana ujedom ili na neki drugi način. Dakle, virus se, osim krvlju i telesnim tečnostima, širi i vazдушnim putem, zbog čega je na kraju krajeva toliko opasan. Na taj način, zaraza u kratkom vremenskom periodu prelazi put od lokalnog fenomena do epidemije globalnih razmera i zahvata ceo svet, odnosno širi se društvenim kretanjem. S tim u vezi, migracije istovremeno predstavljaju pokušaje bega od zaraze, ali i najefikasnije načine širenja zaraze

Razvojem industrije, telekomunikacionih tehnologija, saobraćajnih, pre svega vazдушnih veza omogućeno je stvaranje društvenih mreža koje povezuju sve krajeve sveta, omogućavaju lakši protok informacija, ljudi, ali i, u ovom slučaju, bolesti. Horhe Fernades Gonsalo, pisac knjige *Filozofija zombija*, koristi epidemiju zombija prikazanu u filmovima američkog režisera Džordža A. Romera kako bi ponudio kritiku kapitalističkog društva i globalizacije, opsesnutosti medijima i tehnologijama i slično (Gonsalo 2012). Autor, praveći paralelu između kapitalizma i epidemije zombija, ističe da kapitalizam upravo tako i funkcioniše, kao zombijevska pandemija, kao razmišljanje horde s idejom da pokrije sve i da opustoši sve (Gonsalo 2012, 44). Samo kretanje virusa se na taj način može objasniti kretanjem globalnih tokova, odnosno, shvatiti kao metafora društvenih praksi koje razaraju sisteme pojedinačnih država ujedinjujući ih u globalno društvo, zasnovano na kapitalističkoj proizvodnji. U tom smislu, virus funkcioniše kao faktor koji razara, ali i ponovo spaja zemlje, povezuje ih u zajednički diskurs koji je oličen u postojanju zajedničkog neprijatelja. Time se gubi značaj lokalnog, ceo svet se nivelise na ratno stanje, gde je cela planeta svedena na jedan osnovni problem s razarajućim posledicama. U tom smislu, virus se, kako Gonsalo navodi, kreće poput razvijenog kapitalizma, ali istovremeno predstavlja anarhiju i pad sistema, strah od haosa i uništenje svega društvenog (Gonsalo 2012, 90).

Kao što je u filmovima predstavljeno, jedan zombi može da zarazi ceo grad za jedan dan, celu zemlju za nedelju dana, kontinent za mesec dana i ceo svet za nekoliko meseci. Infekcija se kreće nezaustavljivom brzinom, a kada se shvati šta se dešava uglavnom biva kasno da se zaustavi. Stoga pretnja od lokalne epidemije veoma brzo može da poprimi odlike infekcije globalnih razmera. U tom smislu, pri podeli migracija na spoljašnje i unutrašnje (Antonijević 2013, 19), može se smatrati da se od lokalne, odnosno unutrašnje migracije virusa iz grada u grad, zaraza proširila na spoljašnju, dobila karakter globalne epidemije nezaustavljivih razmera i učinila figuru zombija globalnim fenomenom čije kretanje ne poznaje niti geografske, niti kulturne granice. Na taj način nam se metaforom ukazuje na negativnu stranu globalnih tokova koji, isto kao što donose pozitivne promene, mogu da dovedu i do kataklizme širokih razmera i da razore lokalne sredine, kreirajući globalni post-apokaliptični scenario u kom kulturne ili geografske granice više nemaju smisao postojanja, a ceo svet postaje ratna zona.

Migracija zombija je najjednostavniji oblik kretanja s veoma jednostavnim ciljem: ishranom, u slučaju individualnog subjekta, odnosno zombija, i širenjem zaraze kao posledicom. Virus se širi na planetarnom nivou, međutim, pojedinačni zombi ili grupa zombija ne prikazuju takvu vrstu kretanja, već su kretanja grupe zombija pre lokalnog karaktera. Filmovi uglavnom ne prate put zombija, već put ljudi, što je međusobno uslovljeno, jer zombiji prate svoj izvor hrane, kao jedini razlog svog kretanja. U tom smislu, zombi može u teoriji da pređe veliku kilometražu, ali veće su verovatnoće da će usput umreti od gladi ili biti ubijen. Stoga je zombi, odnosno grupa zombija prvenstveno lokalni fenomen, dok se epidemija može posmatrati kao globalni fenomen.

Narativ Romerovog filma *Land of The Dead* oslikava migraciju zombija koja je, kao što sam prethodno objasnila, i dalje lokalnog karaktera ali nam omogućava da malo bolje shvatimo samog zombija i metaforu društvenih problema na koje on ukazuje. Radnja filma je smeštena u neodređenom vremenskom periodu nakon početka zaraze, ulice su napuštene i njima tumaraju izgladneli zombiji. Nakon susreta sa ljudima, zombiji predvođeni Big Daddy-jem, zombi radnikom sa benzinske pumpe, polako počinju da ih prate. Privučeni blještavim svetlima grada-utvrđenja Fidler's Grreen-a, probijajući ogradu po ogradu oni se ubrzo zatiču ispred svog cilja i uspevaju da uđu u grad, uništavajući sve pred sobom. Ograde koje su napravljene kako bi ljude držale bezbednim, odnosno očuvale istovremeno raskoš i bedu grada, sada čine zamku iz koje preživeli ne mogu da se izvuku. Na kraju filma grad je uništen, šačica preživelih slobodna da ga napusti, što rade i sami zombiji, za koje se čini da im je cilj bio samo da razore to mesto.

Ovde bih se ponovo vratila na već pomenuti tekst Džona Stratona *Zombi nevolja: zombi tekstovi, goli život i raseljeni ljudi*. Kao što je navedeno, autor zombi stanje naziva stanjem „bare life“, odnosno „goli život“ što je izraz kojim sam označila ovaj tip migracije, imajući u vidu pre svega stanje u kom su se zatekli

ljudi, a potom i zombiji. Autor u zombijima vidi metaforu ilegalnih imigranata⁷ na marginama socijalnog, ekonomskog, kulturnog, geografskog i političkog, koji pokušavaju da probiju granice zapadnih zemalja. Takvo viđenje zasniva se na ideji da filmovi o zombijima, snimljeni nakon dvehiljaditih godina, izražavaju brigu zapadnog društva zbog potencijalne preplavljenosti raseljenim licima (Stratton 2011, 266–7). Strah od zombija jeste strah od onih koji mogu da poremete civilizaciju kakvu poznajemo (Stratton 2011, 269), pa se može smatrati da su novoformljene zajednice nakon epidemije pandan zapadnim društvima, da zombiji jesu raseljeni i isključeni iz takvih sistema zbog opasnosti koju sa sobom nose, međutim, autor ovde isključuje središnji faktor, odnosno preživele ljude, koji su takođe primorani da odu.

Iako horda zombija osnovano može da se dovede u vezu s ilegalnim imigrantom, „goli život“ je stanje koje bih pre svega povezala s preživelim, prvenstveno jer su i oni poput ilegalnih imigranata izopšteni iz društava kojima su ranije pripadali, vođeni željom da se spasu, stavljeni u situaciju u kojoj nemaju previše opcija, gde njihov opstanak zavisi od odlaska. Vreme koje provode između izbijanja epidemije i smrti je upravo ono što autor naziva „goli život“ stanjem: stanje između života i smrti koje pojedinca isključuje iz socijalnih i kulturnih normi i postavlja ga usred nepovoljnih i nesigurnih egzistencijalnih okolnosti (Ibid). Život u epidemiji je neizvestan, preživeli su u stalnoj životnoj opasnosti, okruženi zombijima, te smatram da je adekvatnije smatrati da su upravo oni usled svih tih nepovoljnih okolnosti „hodajući mrtvi“, a ne zombiji.

S druge strane, zombiji su mrtvaci koji hodaju, mrtva tela koja pokreće impuls, reanimirana životna forma bez tragova ljudskosti. Zombi je nevolja, nedaća koja je preživele poterala ka granicama tuđeg sveta koji iluzorno nudi lažnu nadu. Pojava zombija započinje rat, a zombi je od prve žrtve tog rata prerastao u rat sam po sebi. U tom smislu on ne predstavlja izbeglicu koja odlazi zarad nužde i spasa, već neprijatelja koji hoće da pokori život, koji osvaja zarad gladi, zarad uništenja svega ljudskog, zarad smrti. On je stalni podsetnik na život koji je nestao, neumorna ratna mašinerija koja je navela ljude da se povuku, pošast koja se raširila poput svetskog rata, koji je civile isterao iz svojih domova. Ukoliko je, u tom slučaju, bilo koja ograđena zajednica preživelih „zapad“ onda je grupa preživelih u lutanju raseljeno lice ili ilegalni migrant, a zombi – rat koji je nastavio da ih goni. U tom smislu, predstava da su imigranti opasnost po zemlju u koju migriraju može se objasniti analogijom da je rat – opasnost, migrant – žrtva, a poželjna (zapadna) zemlja – luka spasa kojoj ne može da naškodi osoba kojoj očajnički treba pomoć, već okolnost koja ju je do očaja dovela.

⁷ Ilegalni migranti obuhvataju ljude koji ulaze u određenu zemlju na nepravilan način, odnosno, ulaskom van pasoške kontrole ili sa lažnim dokumentima, ali i ljude koji uđu legalno ali ostanu duže nego što im dozvola određuje, kao i ljude koji zloupotrebljavaju sistem azila (Koser 2007, 55-6).

Migracije preživelih

Voleo bih da mogu da kažem da je ovo Amerika, ali sam shvatio da ne možeš imati zemlju bez ljudi, a ovde nema ljudi. Ovo su sada Sjedinjene Države Zombilenda...

(Kolumbus, *Zombieland*)

Na početku rada sam navela različite vrste migracija i iskoristiću priliku da ukratko podsetim na njih: voljne i prisilne migracije, migracije zbog političkih ili ekonomskih razloga, socijalne, i na kraju legalne i ilegalne (Koser 2007, 16–17). Kao što je ranije ukazano, ovde je potrebno ustanoviti novu vrstu migracije, odnosno novi pojam kojim se objašnjava beg od zombija koji sam nazvala „goli život“ migracijama. One u sebe pre obuhvataju samu kategorizaciju migranta pre nego migracije, odnosno u ovom slučaju ekonomske teorije i motivi odlaska – želja za životom u bolje razvijenoj zemlji ili potreba za zaradom ili školovanjem – ne igraju značajnu ulogu. Migracije u apokaliptičnom zombi narativu se pre mogu objasniti nešto „jednostavnijom“ tipologizacijom nego prethodno navedenim argumentima za razlog odlaska.

Dakle, krenuću od tipologizacije migracija na dobrovoljne i prinudne. Prinudne migracije podrazumevaju odlazak ljudi kojima ja potreban azil, izbeglice ali i ljude koji su primorani da napuste svoje lokacije usled neke katastrofe u okruženju (Castles 2000a, 271). U tom smislu, epidemija zombija se može shvatiti kao oblik rata, a preživeli mogu biti posmatrani kao nomadi – izbeglice, ljudi koji su primorani da napuste svoje domove usled okolnosti opasnih po život a koji se, poput nomada, kreću bez dugoročnog boravišta (Kardulis and Hall 2007, 5). Onda kada nomadizam prestane, stvaraju se osnove za društvene infrastrukture, ali svakako da je mobilnost od jedne lokacije do druge najizraženija, a ideja postojanja mesta gde mogu da odu je ideja spasa, racionalnog razmišljanja i planiranja.

Osnova šema migracija preživelih je napuštanje područja zaraženih zombijima, odnosno pronalazak mesta gde će biti bezbedni. Kada dođe do epidemije, ljudi ili ostaju u svom domu ili beže što dalje od izvora zaraze, a obnavljanje kontakata i traganje za ljudima se ne preporučuje jer postoje velike verovatnoće da je potraga uzaludna. Dakle, idealno bi bilo preseći prethodne socijalne veze i napustiti lokaciju, pre svega u manjoj grupi. Brojnije grupe su lakša meta na putu, tako da je idealno kretati se brzo, neopaženo i sa što manje drame i komplikacija do kojih dolazi ukoliko je grupa veća. Migracija započinje pronalaženjem vozila, te potom zahteva pronalazak oružja i osnovnih namirnica za preživljavanje. Kako je za ovo potrebno praviti usputna stajanja, često se dešava da tokom zaustavljanja dolazi do kontakta s drugim preživelim, kao i sa zom-

bijima, pri čemu je moguće da neko nastrada. Kretanje se odvija iz urbanih ka ruralnim sredinama, dakle usled velikog broja stanovništva gradovi se napuštaju jer je veliki deo stanovništva preobražen u zombije. Drugi razlog je potraga za namirnicama, pa su veće šanse da su gradovi opustošeni u prvom talasu bega. Smatram da, ukoliko bismo isključili zombije iz opisanog narativa, veoma lako možemo da pomislimo na izbegličke kolone ljudi koji beže od rata.

Primećujemo da se radi o migracijama trajnog karaktera, međutim, u zombi narativu je primetan još jedan oblik tipologizacije migracija: grupna naspram individualne migracije (Kardulias and Hall 2007, 24). Ono što započinje kao individualna migracija već nakon prvog susreta sa preživelim pretvara se u grupnu migraciju. Druga opcija je da je migracija uvek grupna, a veoma retko u potpunosti individualna. U pitanju je jednostavna logistika i organizacija putovanja, važnija od želje ili potrebe za društvom: preživeli, ukoliko ih je više, bolje su zaštićeni, mogu da se smenjuju u vožnji, lakše će se odbraniti i lakše će doći do namirnica. S obzirom na to da postoji zajednički motiv, zajednički je i cilj (preživeti) stoga je udruživanje neophodnost pre nego želja.

Pored tipologizacije migracija kao trajnih, grupnih i neophodnih, migracije preživelih možemo odrediti i kao prisilne, odnosno oni su primorani da napuste svoje domove. Ti migranti su primorani okolnostima koje su izvan njihove kontrole. King pod ovakvim migracijama smatra ekstremno siromaštvo i glad, politički kaos, interetničke tenzije, ali i ekološku krizu (King 2002, 92), koja je svakako izvesna usled sloma infrastrukture. Ovde se takođe otvara prostor za još jednu tipologizaciju, a to su migranti koji su primorani da odu zbog drugih, koji stoga nemaju kontrolu nad svojom odlukom po pitanju odlaska: migracije robova, izbeglica, otmice, izručenje, odlazak dece sa svojim roditeljima (King 2002, 93)... Dakle, migranti u zombi narativu se mogu definisati kao migranti primorani da napuste svoje domove usled apokaliptičnih okolnosti koje ne mogu sprečiti, odnosno epidemije zombija i svih posledica koje takva epidemija donosi. S tim u vezi sam smatrala da je potrebno ukazati kako izgleda i kretanje samog virusa, odnosno zombija, pošto oni nisu statični faktor, već ih posmatram kao kugu koju mnogi preživeli nose u sebi, stoga je njena pokretljivost za korak ispred pokretljivosti preživelih.

Društvena zajednica migranata

Ukazala sam već da je stanje migracije trajno stanje i u tom smislu najpoželjnije stanje, jer bilo koja vrsta zajednice, zaustavljanja ili bezbednosti se pokazuje kao lažna, na kraju krajeva nedovoljno bezbedna da bi se tu moglo živeti „srećno do kraja epidemije“. Filmovi nam nude različite tipove pokretačkih motiva migracija, pored naravno želje da se preživi, pa se dakle susrećemo s pokušajima ujedinjenja s porodicom, idealizovanim mestima na kojima nema

zombija, vojnim bazama i izbegličkim kampovima gde se očekuje odgovor i slično. Čak i ukoliko neki od ovih ciljeva, odnosno mesta bude dostignut, dolazi do dva moguća raspjeta: spoljašnja opasnost, odnosno zombiji koji uspevaju da unište bilo koju bezbednu lokaciju, ili unutrašnja opasnost, izazvana sukobima preživelih. Odlika društva nakon epidemije jeste ta da je društvo postalo opasno za ljude, u zatvorenom ili otvorenom prostoru, pre svega zbog stalne pretnje zombija. Druga opasnost dolazi od društvenih grupa koje su zloupotrebile situaciju kako bi preuzele kontrolu, uspostavile nova pravila funkcionisanja, nova načela i vrednosti, u kojima je dozvoljeno sve ono što je u prethodnom društvenom sistemu zakonom bilo zabranjeno. U tom smislu, epidemija donosi ne samo geografsku promenu sredine, već i okolnosti u kojima su pravila ponašanja nepoznata, labilna i nepovoljna za preživjele koji nisu uspeli da preuzmu kontrolu.

Migracije u zombi narativu predstavljaju posledicu nepredviđenih okolnosti koje su dovele do razaranja društvenog sistema, te predstavljaju neku vrstu socijalne transformacije uslovljene specifičnim narativom. Prema Stivenu Kaslsu, socijalna transformacija je osnovni pojam koji implicira način na koji se društvo i kultura menjaju kao odgovor na određene faktore, poput ekonomskog rasta, političkih preokreta ili rata (Castles 2000b, 2). Kasls socijalnu transformaciju povezuje sa globalizacijom, koja ukazuje na proces promene koji utiče na sve regije sveta u različitim oblastima, uključujući ekonomiju, tehnologiju, politiku, medije, kulturu i okruženje (Castles 2000b, 7). Na sličan način epidemija dovodi do promena koje su, kako smo videli, na globalnom nivou u potpunosti izmenile društvenu mapu sveta.

Portes navodi da kulturološki ugao posmatranja migracija naglašava upravo njihov potencijal ka transformaciji i ukazuje da efekti migracija mogu istovremeno da zagrebu samo površinu društva, ali i da mogu da se ukorene duboko u kulturu, transformišući vrednosni sistem, socijalnu strukturu, distribuciju moći (Portes 2008, 14). Na primeru filma *Land of The Dead* pokazaću kako izgleda transformisana zajednica nakon epidemije, odnosno nakon migracije. Novooformljena društvena zajednica nam predstavlja ideju utočišta i spasa, u kojoj su preživeli uspostavili neku vrstu društvene organizacije koja, kako ćemo videti, nije trajnog karaktera i samo predstavlja predah između dva putovanja.

Land of The Dead nam predstavlja postapokaliptičnu zajednicu koja u određenoj meri funkcioniše nakon epidemije: Fidler's Green, gradić u formi tržnog centra, izolovan rekama i visokim ogradama nudi luksuz, bezbednost i uživanje, skupocene apartmane u kojima se, kako se čuje na razglasu, život nastavlja. Naravno, život se nastavlja za one koji su u mogućnosti da svoj život plate. Dok nam jedan kadar prikazuje pticu u kavezu i suptilno ukazuje na lažnu raskoš i sjaj, porobljenost u trenutnom društvenom diskursu, iluziju prethodnog života, sa spoljnje strane nalazi se geto u kome, u lošim životnim uslovima, žive niže klase ljudi, beskućnici, odnosno oni koji nisu u mogućnosti da sebi priušte

luksuz. Njihovi životi nisu ugroženi zbog zombija, jer su bezbedni iza ograda i stražara, već zbog hladnoće, bolesti, nedostatka osnovnih higijenskih sredstava, gladi i slično. Ovde jasno vidimo klasne sisteme, odnosno načine života u getu i ekskluzivnim ograđenim zajednicama za bogate. Kao treći činilac postaje zombiji koji predstavljaju dominantni društveni diskurs, odnosno društvene okolnosti zbog kojih je došlo do takve vrste segregacije.

Land of The Dead nam jasno ukazuje na pobunu nižih klasa prema onima koji su u nadređenom položaju, kao što je Kaufman u odnosu na svoje građane, kao što su njegovi građani u odnosu na zombije koji su van njihove zajednice. Preuzimanje kontrole onih u podređenim položajima, u ovom konkretnom slučaju, najnižeg položaja (zombija) ne znači preuzimanje vlasti zarad promene sistema, nego zarad potpunog uništenja: zombiji dolaze u grad, uništavaju ga do temelja i odlaze iz njega, ukazujući nam upravo na nemogućnost održavanja društva u takvim okolnostima. U Kaufmanu vidimo belog čoveka kapitalistu i preduzetnika koji izrabljuje svoje zaposlene, dok u zombiju koji predvodi masu ostalih zombija, crnog radnika sa pumpe, koji okončava takav sistem, potvrđujući nam neodrživost strukture koja počiva na okrutnosti, iznuđivanju, izrabljivanju i diskriminaciji.

King navodi da su migracije važne zbog načina na koje oblikuju i preoblikuju društva, čineći ih različitijim i kompleksnim (King 2012, 6). Kao posledica migracija dolazi promena postojećih društvenih zajednica, organizovanje novih zajednica i novih sistema vrednosti koji se razlikuju od pređašnjih, što sve, uzeto zajedno s promenom sredine, rezultira izmenjenim načinom života, odnosno životnim okolnostima. Društveni sistemi s kojima se u epidemiji zombija susrećemo su stvoreni tako što se grupa preživelih spletom okolnosti zatekne na određenim mestima, pa su zarad preživljavanja primorani da oforme neku vrstu zajednice. Društvene strukture prethodnog sistema su prisutne na samom početku, da bi se situacija veoma brzo promenila shodno aktuelnim dešavanjima. Ceo društveni sistem polako počinje da se kreće unazad, odnosno, umesto napretka i prosperiteta, društvo počinje da se raspada na sitne delove. U sličnom duhu kao što nam film prikazuje unutrašnjost ljudskog tela dok ga zombiji pretvaraju u komade, primećujemo i delove društva koji ne mogu da funkcionišu kao celina, te pucaju po šavovima stvarajući prostor u sredini u kom se skuplja sve ono što je potiskivano, izmenjeno, skrivano.

Međutim, iako nam je u filmovima prikazano da ni jedna zajednica ne može sačuvati svoju bezbednost, potreba za nešto stabilnijom društvenom organizacijom je višestruka. Za početak, kada govorimo u terminima bezbednosti i olakšavajućih okolnosti preživljavanja, dobro obezbeđena grupa u teoriji ljude duže drži bezbednim, što zahteva i veći broj ljudstva, pa lakše dolazi do podele poslova i obezbeđivanja osnovnih namirnica. Ideja zajedništva i međusobnog pomaganja je takođe važna jer održava duh, daje nadu da se stvari mogu

poboljšati i na neki način druženjem skreće pažnju sa razmišljanja o opasnosti. Ljudi okruženi ljudima jedni drugima predstavljaju podršku te se lakše održava ideja čovečanstva. S tim u vezi je i činjenica da onda kada prestanu da lutaju kao nomadi počinje organizacija, odnosno civilizacija sa podelom rada i uloga u grupi, a to je ono što pre svega ljude razdvaja od zombija: organizacija, emocije, zajednički rad na održavanju svoje zajednice. I na kraju, ali ne najmanje važna, jeste ideja doma koji je za sve njih, kao i kod mnogih ilegalnih migranata, trajno izgubljen, ali život u koliko-toliko stabilnoj zajednici je podsetnik na stari život, što ne samo da daje emotivnu satisfakciju, nego i temelje izgradnji organizovanog društva. U filmu *Zombieland*, prvi zombi sa kojim se junak Kolumbus susreće je njegova komšinica koju je ujeo beskućnik, čime nam se nagoveštava da će prvi nastradati onaj ko nije zaštićen, čime ideja doma osim emotivne dobija i zaštitnu funkciju.

Završna razmatranja

Svrha ovog rada je bila da se predstave vrste migracija koje su приметne u filmskim narativima o zombijima, kako bi se ukazalo da je film relevantan izvor proučavanja migracija, odnosno da je popularna kultura legitiman predmet istraživanja antropologije migracija. Hortenzija Paudermeijer film posmatra kao medij koji otkriva osobine društva u kom je film nastao, pomoću kog možemo razumeti to društvo, pod pretpostavkom da filmovi reflektuju određene kulturne vrednosti (Powdermaker 1947, 80). Filmski narativ nudi metaforičko viđenje stvarnosti i problema s kojima se društvo suočava, viđene kroz karakteristike specifičnog žanra, što ga čini nekom vrstom moderne bajke u koju su upisane vrednosti, moralna načela, poruke, svakodnevne situacije s kojima se ljudi suočavaju. U tom smislu, zombi filmovi veoma retko govore o samim zombijima, već pre svega o ljudima, načinima na koje oni reaguju na date okolnosti, težnjama da se ostane u životu, reorganizuje društveni sistem i slično. Upravo zbog toga je ova tema od važnosti, jer je u pitanju popkulturni žanr u kome pronalazimo paralele i uporišta u postojećim društvenim diskursima. Zombi je povod, ali retko centralni subjekat sopstvenog diskursa.

Za kraj sam ostavila jedan zanimljiv pristup migracijama koji sam pronašla u tekstu *Kada smrt sretne život: istraživanje veza između migracija i spasa* autorke Džeme Talud Kruz, koja posmatra migrante kao žrtve nepravde u svojim zemljama, posebno od strane vlasti koja ne može da im obezbedi dobre uslove za život te ih primorava na migraciju (Talud Cruz 2012, 755). Autorka migracije posmatra kao spasenje, ali navodi da migracija sama po sebi ne mora uvek da bude spas, jer se u pojedinim zemljama migranti takođe suočavaju s problemima i nepravdama (diskriminacija, nedostatak zdravstvene nege, nejednakost u

obrazovanju i slično), što autorka naziva socijalnim grehom (Talud Cruz 2012, 756). Ideja spasa dolazi, dakle, spajanjem svih tih faktora, begom iz lošeg sveta, posvećivanjem novom svetu, odnosno pokazivanjem napora ka oslobođenju, kako bi se postigao „raj na zemlji“: dakle, kada migranti uspeju da obezbede dobre uslove sebi i svojoj porodici, može se smatrati da je migracija spas, jer oni su, na kraju krajeva ljudi koji su u potrazi za boljim životom za sebe i svoju porodicu (Talud Cruz 2012, 758–9).

Sličan princip možemo primetiti i u slučaju analiziranog narativa, u kom se susrećemo sa žrtvama nečega što se može smatrati nepravdom, svakako faktorom koji se ne može kontrolisati, te primorava na odlazak usled nemogućnosti života u datim okolnostima. Preživeli se, poput migranata, susreću s problemima egzistencijalne prirode koji su u narativu prikazani ne samo u nedostatku osnovnih životnih namirnica, prisustva zombija, već i u vidu opasnih grupa ljudi koje ne biraju sredstva kako bi dobili ono šta im je potrebno da prežive, sve predstavljeno kroz idealizovanu bezbednu lokaciju kojoj se teži, kako bi se postigla neka vrsta utočišta, odnosno spasa.

Autorka dalje navodi da savremene migracije obezbeđuju uvid u ljudske patnje, i istovremeno, u blagostanje, te migracija simultano simbolizuje ljudsku dramu ekskluzije i inkluzije, smrti i života (Talud Cruz 2012, 764). Ta kombinacija uslova i iskustava ugrađena u savremene migracije podseća da spas nikada ne pronalazi mesto u izolaciji, već u zajednici (Talud Cruz 2012, 765). S tim u vezi, zombi žanr je žanr koji govori o ljudima, o njihovim naporima da se društvo sačuva, i žrtvama koje su podnete kako bi do toga došlo: smrt, patnja, lutanje, gubitak bliskih, gubitak nade, kako bi se sačuvala najvažnija osobina koja ih razdvaja od zombija: ljudskost. „Zombilend“ je njihov svet, a ljudi samo žive u njemu i primorani su da se prilagode okolnostima, ne samo kretanjem kao načinom spasa, već i pokušajima izgradnje društva iz pepela. Migracije u tom smislu predstavljaju osnovu preživljavanja, odnosno izgradnje novog sistema, što ih čini jednim od najvažnijih načina socijalnog delovanja.

Literatura

- Antonijević, Dragana. 2013. *Stranac ovde, stranac tamo: Antropološko istraživanje kulturnog identiteta gastarbajtera*. Beograd: SGC.
- Armelagos, G.J, Barrett, R, Kuzawa, C.W. and McDade, T. 1998. Emerging and re-emerging infectious diseases: The Third Epidemiologic Transition. *Annu. Rev. Anthropol.* 27: 247–71.
- Bruks, Maks. 2009. *Priručnik za odbranu i zaštitu od zombija*. Beograd: Paladin.
- Castles, Stephen. 2000a. International Migration at the Beginning of the Twenty-First Century: Global Trends and Issues. *International Social Science Journal* 52 (65): 269–281.

- Castles, Stephen. 2000b. *Studying Social Transformation*. Dostupan na: <http://www.unesco.org.uy/shs/fileadmin/templates/shs/archivos/transsocial.pdf>
- Chan, Margeret. 2014. Ebola Virus Disease in West Africa — No Early End to the Outbreak. *New England Journal of Medicine* 371: 1183–1185.
- Farrar, J and Peter Piot. 2014. “The Ebola Emergency — Immediate Action, Ongoing Strategy”. In *New England Journal of Medicine* 371: 1545–1546.
- Gavrilović, Ljiljana. 2011. *Svi naši svetovi: O antropologiji, naučnoj fantastici i fantastiji*. Beograd: Etnografski institut SANU.
- Gonsalo, F. Horhe. 2012. *Filozofija zombija*. Beograd: Geopoetika.
- Haas, de Hein. 2008. *Migration and development: A theoretical perspective*. Dostupan na: <http://www.imi.ox.ac.uk/pdfs/wp/WP9%20Migration%20and%20development%20theory%20HdH.pdf>
- Kardulias, P. Nick and Thomas D. Hall. 2007. *A World-Systems View of Human Migration Past and Present: Providing a General Model for Understanding the Movement of People*. Dostupan na: <http://www.forumonpublicpolicy.com/archivesum07/kardulias.pdf>
- Kayembe, J.M, A.Kemp, J.Masumu, S.Malangu, J.J.Muyembe-Tamfum and J.T. Paweska. 2012. Ebola virus outbreaks in Africa: Past and present. *Onderstepoort Journal of Veterinary Research* 79 (2).
- King, Russell. 2002. Towards a New Map of European Migration. *International Journal of Population Geography* 8: 89–106.
- King, Russell. 2012. *Theories and Typologies of Migration: An Overview and a Primer*. Malmö University: Malmö Institute for Studies of Migration, Diversity and Welfare (MIM). Dostupan na: <http://www.mah.se/upload/forskningscentrum/mim/wb/wb%203.12.pdf>
- Koser, Khalid. 2007. *International Migration: A Very Short Introduction*. New York: Oxford University Press.
- May, Jeff. 2010. Zombie geographies and the undead city. *Social and Cultural Geography* 11(3): 285–298.
- Portes, Alejandro. 2008. *Migration and Social Change: Some Conceptual Reflections I*. Princeton University. Dostupan na: <https://www.princeton.edu/cmd/working-papers/papers/wp0804.pdf>
- Powdermaker, Hortense. 1947. An Anthropologist Looks at the Movies. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*. 254: 80–87.
- Stratton, Jon. 2011. Zombie trouble: Zombie texts, bare life and displaced people. *European Journal of Cultural Studies* 14: 265–281.
- Tulud Cruz, Gemma. 2012. When death meets life: Exploring the Links Between Migration and Salvation. *Asian Horizons* 6 (4): 752–766.

Izvori

<http://www.cdc.gov/rabies/>

<http://www.who.int/mediacentre/news/ebola/26-september-2014/en/>

<http://www.cdc.gov/vhf/ebola/symptoms/index.html>

Filmografija

- 28 Days Later*. 2002. Red. Danny Boyle. DNA Films, British Film Council.
- Land of the Dead*. 2005. Red. George A. Romero. Universal Pictures, Atmosphere Entertainment MM, Romero-Grunwald Productions.
- Resident Evil: Extinction*. 2007. Red. Russell Mulcahy. Resident Evil Productions, Constantin Film, Davis Films, Impact Pictures, Capcom Co, Ltd.
- Zombieland*. 2009. Red. Ruben Fleischer. Columbia Pictures, Relativity Media, Pariah.
- World War Z*. 2013. Red. Marc Forster. Paramount Pictures.

Marina Mandić

Department of Ethnology and Anthropology,
Faculty of Philosophy, University of Belgrade

The United States of "Zombieland": Migration in popular culture as exemplified by a zombie outbreak

Migrations are one of the central discourses of contemporary society: they are the catalyst of social change; they influence changes in social structure, relations and positions, for migrants themselves as well as the residents of host countries. In the circumstances of a zombie outbreak the reasons and goals of migration can be simplified to one basic motive: leaving and avoiding areas populated by zombies with the aim of basic survival. I believe that the possibility of leaving represents the possibility of survival, which directly influences the formation of new networks of social relations, and thus, the survival of society. Following this logic, migrations emerge as one of the basic methods of survival in the zombie narrative, or rather, the basic method of rebuilding and redefining the social system.

Even though there are different approaches to migration, authors who study this field do not mention or study migration represented in popular culture. At the same time, authors who study zombie movies do not give their attention to the process of migration. The paper points to a specific form of "invented" migrations, or rather a form of migration which, through its metaphorical narration displays patterns similar to patterns visible in contemporary society. The paper will analyze forms of migration which appear in pop-culture narratives, or rather, display the ways in which theoretical concepts use to define types of migration in real social contexts can be used to analyze the narratives of zombie movies.

Key words: migrations, zombies, outbreak, social structure

*Les États Unis du “Zombiland ”:
les migrations dans la culture populaire
sur l'exemple de l'épidémie des zombies*

Les migrations sont l'un des discours centraux de la société contemporaine: elles sont le catalyseur des changements sociaux, elles influent sur le changement de structure sociale, du rapport et de la position aussi bien des migrants eux-mêmes que des habitants des pays d'accueil. Dans les circonstances de l'épidémie des zombies, les raisons et les objectifs des migrations peuvent être réduits à un motif principal: l'abandon et l'évitement des zones envahies par des zombies pour assurer la survie la plus élémentaire. Je considère que la possibilité de départ représente la possibilité de survie, ce qui influe directement sur la formation des réseaux des nouveaux rapports sociaux, et par conséquent sur la survie de la société. Par cette logique, les migrations deviennent l'une des méthodes principales de survie dans le récit zombie, c'est-à-dire méthode principale de reconstruction et de redéfinition du système social.

Bien qu'il existe différentes approches des migrations, les auteurs qui étudient ce champ ne mentionnent ni n'étudient les migrations représentées dans la culture populaire. En même temps, les auteurs qui étudient les films ayant une thématique zombie consacrent leur attention au processus de migrations. Le travail rend compte d'une sorte de migrations „imaginaires“, c'est-à-dire d'une forme de migrations qui par leur récit métaphorique présentent des modèles proches de ceux que nous percevons dans la société contemporaine. Les formes de migrations apparaissant dans le récit de culture pop, sont analysées, c'est-à-dire sont présentées des manières dont sont utilisés les concepts théoriques pour définir les sortes de migrations dans les réels courants sociaux, et peuvent également être utilisés lors de l'analyse des récits de films zombies.

Mots clés: migrations, zombies, épidémie, structure sociale

Primljeno / Received: 10.05.2016.

Prihvaćeno / Accepted: 26.05.2016